

ՈՍԿԱՆ ԵՐԵՎԱՆՑՈՒ ԻՆՔՆԱԿԵՆՍԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Հայ մշակույթի մեծ երախտավորների շարքում բացառիկ տեղ ու դեր ունի տպագրիչ, քերական, փիլիսոփա, թարգմանիչ ու հասարակական գործիչ Ոսկան Երևանցին, որի կյանքն ու գործունեությունը իր ժողովրդի լուսավորությանը, գիտական ու մշակութային առաջընթացին, նրա ինքնագիտակցության ու ինքնաճանաչողության բարձրացման ազգանվեր գործին ծառայելու արտասովոր օրինակ է: Ծիշտ է, ժամանակակիցներից ոմանք¹, իսկ հետագա սերունդներից շատերը² թեև անչափ բարձր են գնահատել Ոսկան Երևանցու վաստակը հայ մշակույթի պատմության մեջ, բայց նրա կյանքը, գործունեությունը, գրական ժառանգությունը և հայ մշակույթին մատուցած վիթխարի ծառայությունը գիտական ուսումնասիրության առարկա են դարձել հիմնականում 20-րդ դարակեսից՝ Աստվածաշնչի տպագրության 300-ամյակի առթիվ³:

Չնայած Ոսկան Երևանցին ժամանակակիցների կողմից ոչ միշտ է ճիշտ հասկացվել, ոմանց կողմից նույնիսկ ենթակվել է հալածանքների, ստիպված եղել հաղթահարելու նյութական և այլ կարգի անասելի դժվարություններ, բայց և այնպես հայ բազմադարյան մշակութային գործիչների շարքում նա երջանիկ բացառություն է այն իմաստով, որ ոչ միայն գրել է ստուգապատում ինքնակենսագրություն, այլև անձամբ տպագրել այն՝ սերունդներին հասցնելով անխաթար տեսքով: Բանն այն է, որ Ոսկանն իր

¹ Օրինակ, 17-րդ դարի ականավոր վաճառական Ջաքարիա Ազուլեցին Ոսկանի մահվանից երկու տարի առաջ՝ 1672 թ., այցելելով Ուշիի ս. Սարգիս եկեղեցի, գրել է. «Սորա առաջնորդն էր Երևանցի Ոսկան վարդապետն. Այժմուս զնացել էր վասն գրքեր բասմայ տալու, որ այս ժ(10) ամ է Ֆռնգստան է: Սորայ տեղայսպահն էր Երևանցի Պօղոս վարդապետն: Աստուածաշունչն այս Ոսկան վարդապետն հանեց բասմով, շատ շատ գրքեր հանեց: **Հայոց կրկին թարգմանիչ էր սայ**» («Ջաքարիա Ազուլեցու «Որագրութիւն», Եր., 1938, էջ 108, ընդգծումն իմն է – Յ. Մ.):

² Տե՛ս, օրինակ, **Միաքայել Չամչեանց**, Պատմութիւն հայոց, հ. 9, Վենետիկ, 1784, **Գ. Ջարքահանալեան**, Պատմութիւն հայկական տպագրութեան, Վենետիկ, 1895, **Լեո**, Հայկական տպագրություն, հ. 1, Թիֆլիս, 1904, **Գ. Լևոնյան**, Հայ գիրքը և տպագրության արվեստը, Եր., 1958, **Ռ. Իշխանյան**, Հայ գրքի պատմություն, հ. 1, Եր., 1977, և այլն:

³ Տե՛ս «Էջմիածին» ամսագիր, 1966, թիվ ԺԱ-ԺԲ, նաև՝ **Յ. Ներսես Տեր – Ներսեսեան**, Ոսկան վարդապետի քերականական ըմբռումները, «Բազմավեպ», 1966, թ. 11-12, **Յ. Պ. Անանեան**, Ոսկան վարդապետի նամականից, «Բազմավեպ», 1967, **Ն. Եպս. Ծովական**, Ս. Սարգիս Վանք Ուշոյ, «Սիոն», 1966, **Յ. Միրզոյան**, Առաքել Դավրիժեցու պատմության առաջին հրատարակության մասին, «Բանբեր Երևանի համալսարանի», 1971, թիվ 2, **Գ. Ջահուկյան**, Գրաբարի քերականության պատմություն, Եր., 1974, **Կարապետ Եպս. Ամատունի**, Ոսկան վրդ. Երևանցին և իր ժամանակը, Վենետիկ – Ս. Ղազար, 1975, **Յ. Միրզոյան**, Սիմեոն Ջուղայեցի և Ոսկան Երևանցի, «Բանբեր Երևանի համալսարանի», 1978, թիվ 3, նույնի՝ Ոսկան Երևանցու իմաստասիրական երկի գործնական արժեքն ու կարևորությունը, «Էջմիածին», 1998, Դ, **Նորայր Պողոսյան**, Ոսկան Երևանցու ձեռագիր և տպագիր թարգմանական երկերի համեմատական վերլուծության փորձ, «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Հայագիտություն», 138.1 և այլն:

ինքնակենսագրությունը գետեղել է Առաքել Դավրիժեցու «Գիրք պատմութեանց» կոթողային երկի 1669 թ. հրատարակության մեջ որպես նրա հերթական ԾԷ (57) գլուխ, ըստ այդմ հարմարեցրել է Դավրիժեցու լեզվին ու ոճին, այսինքն՝ շարադրել է ոչ թե իր, այլ Դավրիժեցու անունից, ուստի այն կրում է «Պատմութիւն կենաց Ոսկանայ Վարդապետի Երևանցւոյ տպագրողի գրոյս և այլոց» վերնագիրը⁴: Ավելին, քանի որ իր ինքնակենսագրության մեջ Ոսկանն իրեն անվանում է նաև փիլիսոփա, ուստի, ինքնակենսագրությունից հետո որպես Դավրիժեցու գրքի համապատասխան գլուխ (ԾԸ- 58) գետեղել է նաև իր «Յաղագս միութեան եւ միաւորութեան. Նոյնք են եթէ գանացանք: Արարեալ նունոյ Ոսկանայ վարդապետի» աշխատությունը⁵: Թե ինչու է Ոսկանն իր ինքնակենսագրությունը գետեղել հենց Դավրիժեցու և ոչ թե մեկ այլ գրքում, այս հարցին անդրադարձել ենք թե՛ Դավրիժեցու աշխատության ոսկանյան հրատարակության աղբյուրագիտական քննությանը նվիրված հոդվածում⁶ և թե՛ նրա իմաստասիրական երկի գնահատությանը նվիրված աշխատանքում⁷: Ավելորդ կրկնությունից խուսափելու համար հարկ ենք համարում վերջինից բերել միայն հետևյալ միտքը. «Դավրիժեցու գրքում ամենայն մանրամասնությամբ ներկայացված տեսնելով դարի առաջին վեց տասնամյակի հայ մշակույթի աչքի ընկնող դեմքերի գործունեությունը, մինչդեռ ոչինչ չգտնելով տպագրական իր տիտանական գործունեության մասին, Ոսկանը, որ քաջ գիտակցում էր իր կատարածի մեծությունն ու կարևորությունը, դարի պատմությունից դուրս չմնալու, ընդհակառակը, իր արժանի տեղը գտնելու համար, հարկ է համարել անձամբ լրացնելու Դավրիժեցու կամքից անկախ ստեղծված լուրջ բացը: Չէ՞ որ Դավրիժեցին իր պատմությունը հասցրել էր մինչև 1662 թ., իսկ Ոսկանը տպագրական գործունեություն է ծավալել հենց այդ թվականից սկսած մինչև իր հանկարծահաս, մասամբ և առեղծվածային մահը»⁸:

Ինքնակենսագրության մեջ Ոսկանը փորձել է հետադարձ հայացք գցել իր անցած դժվարին ուղու վրա, տալ իր կյանքի ու գործունեության համառոտ գնահատականը: Ու որովհետև նա եվրոպական մշակույթին լավատեղյակ, լայնախոհ մտածող էր, գիտության ու լուսավորության մեծ ջատագով, այդ պատճառով նրա ինքնակենսագրությունը չի դարձել կենսագրական փաստերի սոսկական շարադրանք, այլ հրապարակախոսական մի փայլուն պամֆլետ է՝ ուղղված իր ժամանակի ու հետագա դարերի գիտության ու լուսավորության թշնամիների, խավարի ու տգիտության պաշտպանների դեմ: Նրա ինքնակենսագրությունից պարզ է դառնում, որ իր վեհ նպատա-

⁴ Տե՛ս «Գիրք պատմութեանց, շարադրեալ Առաքելոյ Դավրիժեցւոյ», Ամստերդամ, 1669, էջ 629-638: Ի դեպ, գրքի բովանդակության ցանկում այն վերնագրված է «ԾԷ Պատմութիւն Վարդապետին Ոսկանայ Երևանցւոյ և կենցաղավարութիւն նորին»:

⁵ Տե՛ս նույն տեղը, էջ 638-645: Ուշագրավ է, որ գրքի բովանդակության ցանկում այն ունի պարզապես «ԾԸ Վասն միութեան և միաւորութեան» վերնագիրը: Վերջինիս գործնական կարևորության մասին և աշխարհաբար արևելահայերեն թարգմանությունը տե՛ս **Յ. Միրզոյան**, Ոսկան Երևանցու իմաստասիրական երկի գործնական արժեքն ու կարևորությունը, էջ 116-124:

⁶ Տե՛ս **Յ. Միրզոյան**, Առաքել Դավրիժեցու պատմության առաջին հրատարակության մասին:

⁷ Տե՛ս **Յ. Միրզոյան**, Ոսկան Երևանցու իմաստասիրական երկի գործնական արժեքն ու կարևորությունը:

⁸ Նույն տեղում, էջ 117:

կին հասնելու ճանապարհին հաջողությունների ու ձեռքբերումների հետ մեկտեղ ունեցել է նաև սայթաքումներ ու անհաջողություններ, հիասթափության ու հուսահատության պահեր, բայց երբեք չի վիատվել ու ընկրկել, այլ միշտ իր մեջ նոր ուժ, եռանդ ու ավյուն է գտել ոտքի կանգնելու և շարունակելու սկսած գործը: Ասվածի լավագույն հաստատումը գտնում ենք մահվանից մեկ տարի առաջ՝ 1673 թ., Մարսելում հրատարակված «Ժամագրքի» առաջաբանում Ոսկանի գրած հետևյալ տողերում. «Քանզի քանիցս անգամ գրեաց առ իս մեծաշուք և բարձրագահ հայրապետն տէր Յակօբ տեղակալ և առաջնորդ սրբոյ Էջմիածնի տպագրել զՍաղմոսարան ատենի. և խոստացաւ առաքել զծախն, բայց ոչ եղև. քանզի ոչ միայն ոչ առաքեաց՝ այլև ոչ բանիւ կարաց օգնել. վասն վրդովմանցն⁹, որ անկաւ ի մէջ նոցին. որոյ վրդովման վնասն և ինձ ժամանեաց՝ վասն այն ես կարի ստրկացայ վասն պարտուցն՝ որք ի վերայ իմ բարդեցան, և բարդեալք կան սակս Աստուածաշնչոցն և այլոց գրոց. որք սփռեցան ի մէջ Հայաստանեայց. որ և յուսահատեալ քանի մի տարի բարձիթողի արարի, վասն նեղութեան և վտանգին. որք հասին ի վերայ իմ, և պատեցան զինև: Իսկ այժմ հայելով զի յուսահատութեամբ լքանիլն ոչինչ օգնէ. այլ յաւէտ զվնասս հասուցանէ ինձ և ազգիս մերոյ. նաև յիշելով զբանս սրբոյն Պօղոսի անօթոյն ընտրութեան, թէ բազմաւ նեղութեամբ պարտ է մեզ մտանել յայն հանգիստն. այլև հայելով յառաջինսն մեր՝ և ի նախնիսն ազգիս մերոյ: Որք փոխանակ զովասանութեան և շնորհակալութեան զպարսաւանս և զնախատինս ընկալուն: Որով դիտաւորութեամբ քաջալերեալ՝ և ի թիկունս հասութիւն սրբոյ Հոգւոյն ապաւինեալ զանձինս մեր արկաք ի խորս անհնութեան գործոյս, դատարկ գոլով ամենիւ յամենայնէ, թէ ի հոգևորէ՝ և թէ ի մարմնաւորէ՝ գոյից և գիտութեանց. հանճարոյ և հնարագիտութեանց. բայց ապաւինեալ յայն՝ որ կոչէ զՀոգոյն իբրև զգոյ. և մեզ ձեռնտու լիցի յավարտածել զբազմահաւաք մատեանս զայս, որ աստի և անտի հաւաքեալք են ի միվայր, առի դիւրահասութիւն թերակատարից՝ և ի յօժանդակութիւն տհասից և պակասակրթից. զի մի ի սխալիլն վիատեալք լքցին. այլ իբրև զձեռնտու և զգօրավիճ ինքեանց առեալ կայացին ու ուղղեսցին, յենլով իբրև ի ցուպ» (էջ 3, ընդգծումներն իմն են – Յ. Մ.):

Ոսկանի ինքնակենսագրությունը ներքին պաթոսով, հայ իրականության մեջ գոյություն ունեցած պահպանողական ուժերի դեմ պայքարելու թափով հար և նման է Պատմահոր հռչակավոր «Ողբին», որը զգացել է նաև ինքը՝ հեղինակը, և իրավացիորեն իրեն համեմատում է հենց Մովսես Խորենացու և նրա նման անբարյացակամ վերաբերմունքի արժանացած թարգմանիչների հետ: Ասենք նաև, որ Ոսկանը անցյալի հայ մատենագիրներից հատուկ սեր ու հարգանք է տածել հատկապես Մովսես Խորենացու հանդեպ, որի վկայությունն է նաև Խորենացուն վերագրված Աշխարհացույցի տպագրության հենց սկզբում (էջ 2) զետեղած «Ոգեն զբանս զովեստի» ոտանավորը, որի երկտողերի սկզբնատառերը հողում են՝ «Ոսկանի»: Քա-

⁹ Նկատի ունի 1665-1672 թթ. Հակոբ Ջուղայեցու մղած երկարատև պայքարը Երևանի և Այնթափի պառակտողական գործունեության դեմ (այդ մասին տես Յ. Միրզոյան, Արոյո՞ք եղել են հակահակոբյան ժողովներ (հնատիպ սկզբնաղբյուրների քննական վերլուծություն), «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Հայագիտություն», 138.1):

Որ որ Խորենացուն վերագրված Աշխարհացույցի երկրորդ հրատարակությունից (1683 թ.) հետո, որքան մեզ հայտնի է, այլևս այն չի վերահրատարակվել, հարկ ենք համարում ներկայացնել ընթերցողի ուշադրությանը.

Ոգեն զբանս գովեստի.

Ճշմարտաբան առնս մեծի

Սակաւ բանիս յայտածողի.

բայց զօրութեամբ զարմանալի:

Կաթնաբուծից չամոքելի.

բայց գիտողաց ախորժելի

Առդիտողաց զկէտ սահմանի.

իմաստութեանն որ ըստ կարգի:

Ներակերտեալ զբանս աշխարհի.

տարորոշեալ ըստ գաւառի:

Ի իւրաքանչիւրսն ըստ պատշաճի.

Մօտս քերթող Խորենացի:

Իհարկե, հետադիմական ուժերի դեմ պայքարելիս Ոսկանը երբեմն ընկնում է որոշ ծայրահեղությունների ու չափազանցությունների մեջ և կատարում ոչ համարժեք եզրակացություններ, բայց և այնպես արտահայտում է ուշագրավ մտքեր և հաղորդում հետաքրքիր տեղեկություններ, որոնք խիստ արժեքավոր են ոչ միայն նրա կենսագրության, աշխարհայացքի, այլև դարի հայոց պատմության ինչ-ինչ հարցերի լուսաբանման համար:

Ասենք նաև, որ շարադրանքը ընթերցողին մատչելի դարձնելու նպատակով էջերի վերևի լուսանցքներում դրել է ենթավերնագրեր: Ըստ այդմ, էջ 629-ի լուսանցքում գրված է՝ «Կենցաղավարութիւն Ոսկանի», իսկ 630-631 էջերի լուսանցքներում՝ «Կենցաղավարութիւն և դիպուածք Ոսկանի վարդապետի», 632-633 էջերում՝ «Դասառնուլն ի Մելքիսեթէն. դառնալն վերստին յէջմիածին», 634-635 էջերում՝ «Ուսումն Ոսկանի վարդապետի. գալն նորին ի գործարանս», վերջապես 636-637 էջերում՝ «Թարգմանութիւն և կարգադրութիւն գրոց Աստուածաշնչոց»:

Ինչպես ասվեց, Ոսկանի ինքնակենսագրությունն առաջին անգամ տպագրվել է 1669 թ. Առաքել Դավրիժեցու աշխատության ոսկանյան հրատարակության մեջ՝ որպես դրա ԾԷ (57) գլուխ: Հետագայում այն Աստվածաշնչի տպագրության 300-ամյակի առթիվ լույս է տեսել նաև «Սիոն» (1966, թիվ 2-3) և «Հասկ» (1966, թիվ 3-5) հանդեսների բացառիկ համարներում:

Նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ այս տարվա հունվարին լրացավ Ոսկան Երևանցու ծննդյան 400, իսկ փետրվարի 4-ին՝ մահվան 340-ամյակը, նպատակահարմար գտանք նրա ինքնակենսագրությունն արժանացնել նաև «Բանբերի» ընթերցողների ուշադրությանը, քանզի խորապես հավատացած ենք, որ այն այսօր ևս չի կորցրել իր իմացական արժեքն ու կարևորությունը:

Հավատարիմ մնալով պատմականության սկզբունքին՝ տեքստը հրատարակության ենք ներկայացրել այնպես, ինչպես տպագրված է Դավրիժեցու գրքում. պարզապես բացել ենք կարճագրությունները:

ՀՐԱՉԻԿ ՄԻՐԶՈՅԱՆ

**Պատմութիւն կենաց Ոսկանայ Վարդապետի Երևանեցոյ
տպագրողի գրոյս՝ և այլոց:**

ԾԷ

Էր սա ազգաւ հայ, բարեպաշտ ծնողաց զաւակ՝ որոց անուանք էին թորոս և գօհարազիզ. որք ՚ի ժամանակս երկրավտարութեան շահապազին վարեցան ընդ Երևանեցւոցն ՚ի Սպահան քաղաք. և անդ զարգացեալք ամուսնացան. յորոց ծնաւ Ոսկանս այս ՚ի թուին հայոց. ՌԿԳ-ին. յամսեանն յունվարի: Իբրև զարգացաւ ետուն զսա յուսումն գրոց. որ և ուսաւ ըստ կարի ՚ի քահանայից աշխարհականաց. մինչև ՚ի գալն Մօսէսի կաթուղիկոսին ՚ի ժամանակս վարդապետութեան իւրոյ ՚ի սպահան. զոր յոյժ սիրով ընկալան Սպահանայ հայազունք քրիստոնէայքն՝ մինչ զի զԽաչատուր ոմն վարդապետ զայր հեգահոզի և սրբասուն յաշակերտաց սորա ընտրեցին ինքեանց զառաջնորդ. որ մնացեալ ՚ի Սպահան զուղղութիւնս յոլովս յարդարեաց. կարգս, բարեձևութիւնս, դպրոցս, և այլս յոլովս. որով բազումք եղեն վարժեալք գրովք Աստուածայնովք. յայնմ ժամանակի և մանուկս այս Ոսկան. ՚ի տիս տղայութեան կարի ցանկացօղ եղև այնմ մենաստանի և վարժարանի. բայց ծնօղք սորին դժկամք լինեին գնալոյ սորին ՚ի վարժարանն յայն. սակայն ինքն յաւէտ տոչորմամբ ըղձայր կարգին և ուսմանն: որ և ծածուկ ՚ի ծնողացն գնաց առ վարդապետն Խաչատուր սակս ուսման, և կրօնաւորութեան. զոր գիտացեալ ծնողացն. գնացին ՚ի դարձուցանել գնա անտի: Որք բազում անգամ ջանացեալք ոչ կարացին հաճեցուցանել գնա կամաց իւրեանց: քանզի երկիցս և եռիցս գնացեալք պատճառաւնօք ինչ բերեալ առ ինքեանս ոչ թողուին անդրէն դառնալ: Իսկ ինքն այնքան ջանաց փախստեամբ, մինչ ծանձրացեալք ծնողացն թոյլ ետուն մնա մնալ անդր: Իսկ նա իբրև մնաց անդր ուսաւ զսաղմոսն. և զշարականսն ըստ սովորութեան Գայոց ՚ի սակաւ ժամանակս. և զայլ գիրս աստուծայինս ՚ի միտ էառ՝ զկաթուղիկեայսն՝ զպօղոս և զեսայի: Յորում ժամանակի զՄօսէս վարդապետն շահն խնդրեալ տարաւ առ ինքն ՚ի Բաբելօն սակս զմոմ սպիտակացուցանելոյ. յորում վայրի տուեալ մնա տղայս չորս յիւրոց փոքունց ծառայիցն. զորս ուսուցեալ վերստին տարեալ յանձնեաց շահին զտղայսն հանդերձ սպիտակացուցելովք մոմիւքն. յորում վայրի ընկալաւ և զհրաման լուսարարութեան սրբոյ Էջմիածնի. վասն որոյ գրեաց առ Խաչատուր վարդապետն, զի գնասցէ յէջմիածինն առ ինքն, որ և անյապաղ յարուցեալ գնաց: և ՚ի գնալն նորա անդր, և ՚ի ժամանելն յէջմիածին, զՄօսէս վարդապետն Կաթուղիկոս ձեռնադրեցին, և նա զկնի ձեռնադրութեանն իւրոյ զԽաչատուր վարդապետն նուիրակ էր կարգեալ տանն արևմտականի. իսկ ինքն կաթուղիկոսն չու արեալ եկեալ էր վերստին ՚ի Սպահան, ՚ի տեսութիւն և ՚ի շնորհաւորումն նորընծայ թագաւորին շահսէֆույն. քանզի յաւուրսն յայնոսիկ մեռաւ շահաբասն, և թագաւորեաց շահսաֆին: որ և եկեալ ՚ի Սպահան ընկալաւ զխնդիրս ՚ի թագաւորէն, այսինքն վերացունն հարիւր թուման մաղթային. զոր շահաբասն հաստատեալ էր յանձնառութեամբ Մելքիսէթ կաթուղիկոսին. իսկ աշնանն իբրև դարձ արար յէջմիածին զՈսկանս ևս ընդ իւր առեալ էած յէջմիածինն ՚ի տիս մանկութեան: Իբրև եկն սա ՚ի սուրբ աթոռնն ընդ կաթուղիկոսին ետես անդ զՄելքիսէթ վարդապետն Վժանցի, զայր կորովի և բանիբուն, զգտօղն

հանճարոյ բնաբանականին մասնաւորաբար: Բայց սա զոչինչ փոյթ կալաւ յանձին հետևիլ նմին. զի ինքն տղայ էր հասակաւ, մանաւանդ զի առ ոչ ոք գոյր ի մէջ Հայոց այն գիտութիւնն: Եւ ևս զի ամենեքեան պարսաւօղք էին այնմ արհեստի, որք էին արք երևելիք, և թուեին թէ գոյ գիտութիւն ՚ի նոսա: նա և էին ատեցողք գիտութեան, և եպերօղք վեհագանցին այնմիկ. վասն ոչ գոլոյ ինքեանց հասու գիտութեանն այնմիկ: մանաւանդ զի ոչ կարէին իսկ հասու լինիլ՝ վասն որոյ և ոչ սա հետևեցաւ նմին տեսանելով զմեծագոյնսն պարսաւօղս գիտութեանն լուսաւորի, և Աստուածապարզի. առանց որոյ անհնար է մարդկան զիր ինչ ճշմարտապէս իմանալ՝ և զբառս Աստուածաշնչոց գրոց ուղղակի բացատրել: Բայց իբրև գարուն եղև Մելքիսէք վարդապետն ճանապարհ արարեալ գնաց ՚ի կողմանս ատրպատականի, զի նորա եղբօր որդի գոյր գերեալ յերկիրն Ղազպնու՝ զկնի նորա հետևեցաւ զի թերևս կարասցէ ազատել զնա. որոյ երթեալ ոչ կարաց գտանել սակաս արհաւրին, որ ի կողմանսն այնոսիկ դիպեցաւ: Քանզի զօրապետն օսմանցւոց Խոսրով փաշայն եկեալ ի կողմանսն այնոսիկ վրդովեաց զամենեսեան: վասն որոյ դարձ արարեալ եկն վերստին յերևան: Յորում ժամանակում, և վարդապետ սորին Խաչատուր Կեսարացին եկն յերկրէն Սարմատացւոց հանդերձ Սիմօնի Ջուղայեցեալ՝ որ էր ընդ նմա մոնոզոն և աշակերտ նորին. որք յիլով պատկառանս բազումս էին կրեալք ՚ի տեղեաց քրիստոնէիցն՝ սակս անհմուտ գոլոյն քերականութեան և ուսման իմաստասիրականաց արհեստից: Վասն այնորիկ իբրև հասին յեջմիածին տեսանելով զտէր Մելքիսէքն կարի սիրով ձեռնարկեալ ուսան զգիրս բնաբանականսն. զորքան նա գտեալ էր բազմաւ ջանիւ: Նախ զսահմանն Դաւթի ներգինացւոյ յանապատուջն՝ որ երևան. ընդ որոց և սա սկսաւ ուսանիլ՝ մինչև ՚ի ժամանակ ինչ: Իբրև այս եղև, արեղայք և ընկերակիցք սորին, որք էին յեջմիածինն, յարեան ի վերայ կաթողիկոսին Սօսէսի ասելով՝ կամ մեզ ևս զիրաման տուր զի գնացեալք յերևան զդաս առցուք ՚ի Մելքիսէքն՝ և կամ զնա բեր ՚ի տեղիս. զի աստ ի մէջ էջմիածնիս դաս ասասցէ: յորմէ անճարացեալ կաթողիկոսն հրամայեաց Մելքիսէքին զնալ յեջմիածինն դասասել արեղայիցն ամենեցուն, ոյք կամիցին: իբրև Մելքիսէքն գնաց Խաչատուր վարդապետն ոչ կամեցաւ զնալ յեջմիածինն այլ մնալ յանապատին երևանայ: սոցա երկուցս հարկ եղև (այսինքն Սիմօնին և Ոսկանին) միոյն մնալ ընդ վարդապետին Խաչատուրոյ՝ զի սոքա երկոքեանս էին սեպիական աշակերտք նորին ՚ի մանկութենէ: Նայսմ վայրում Սիմօնն սկսաւ ասել սմին, քանզի նա աւագագոյն էր: Տես տէր Ոսկան, հարկ է միոյ ՚ի մէնջ մնալ աստ ընդ վարդապետիս: այս գիտութիւնս ևս կարի հարկաւոր է մեզ՝ զի գնացեալ յՍպահան միմեանց ուսուցուք: Թէ դու զկամս ունիս ուսանելոյ՝ դու երթ. ես մնացից աստ ի սպասաւորութեան սորին: իսկ եթէ ոչ ունիս: ես երթայց՝ և դու աստ վարդապետին սպասաւորեա: Սա ևս անտեղեակ գոլով հմտութեանն, և տղայ հասակաւ. մանաւանդ զաւագութիւն շնորհելով Սիմօնին, մնաց ինքն առ վարդապետն յերևան, իսկ Սիմօնն զնաց ընդ Մելքիսէքին յեջմիածինն, զդաս էառ անդ զպորփիրն և զստորոգութիւնն, բայց զպէրիարմէնիասն մինչև ՚ի տասնևչորս պրակն: յայսմ վայրում ՚ի Սպահանայ խնդրակք եկին Խաչատուրոյ վարդապետին զի տարցին ՚ի Սպահան, ընդ որոյ և սոքա երկոքեանս զնացին: Իբրև զնացին ՚ի Սպահան զմնացեալսն ևս Ոսկանս ի Սիմօնէն

դաս էառ: իսկ զմնացեալսն ի պերհարմէնիասէն. և զքերականութիւնն որ ՚ի նախնեաց, ՚ի միասին շինեցին. զի և սա կարի արագամիտ էր: Յաւուրսն յայնոսիկ մեռաւ Մօսէսն, ձեռնադրեցին զՓիղիպպոսն կաթուղիկոս: իբրև Փիղիպպոսն կաթուղիկոս եղև, զորով խնդրեաց ՚ի Խաչատրէն զտէր Ոսկանն, զոր և առաքեաց: Բայց սա եկեալ ՚ի սուրբ Էջմիածինն հանդիպեցաւ վարդապետի միոյ դաղմատացւոյ, որոյ անունն էր Պօղոս ազգաւ Տալիան, յոյժ կիրթ յամենեսան ուսմունս իմաստասիրութեան: Որոյ բազմիցս պատահեալ տրամաբանութեամբ եգիտ զնա բանիբուն և կարի հմուտ. թէպէտ ՚ի լեզուէ սակաւ ինչ տկար մերովս բարբառով: Վասն որոյ թողեալ զամենայն, հետևեցաւ նմա ամենայնիւ զօրութեամբ, ուսաւ սակաւ ինչ զլեզու լատինական և զտառ: Ուսաւ և զարհեստ քերականութեանն լիապէս՝ զոր և թարգմանեաց ի մերս. յորմէ և ժողովեաց զկարծառօտ քերականութիւն մի. նա և ուսաւ զամենեսան գիտութիւնս համառօտիւք. այս ինքն, զբնաբանականն. զփիլիսոփայութիւնն, և զգերփիղիսոփայութիւնն, և զաստուածաբանութիւնն, նաև զերկրաչափութիւնն, և զաստեղաբաշխութիւնն. Բայց ոչ լիապէս և ըստ ախորժակաց իւրոց. այլ մասնավորապէս սակս կարօտութեան մարմնաւորաց կարեաց: Բայց աշխատութիւնս, հալածանս, և ստրկութիւնս յուլովս կրեաց՝ թէ ՚ի կաթուղիկոսէն, թէ յընկերակցաց իւրոց՝ և թէ յազգէս մերմէ. և թէ ՚ի ստրկագունից արանց քան զինքն, քանզի ամենեքեան ի վերայ նորա յարեան իբրև ի վերայ օտարի՝ և ոտնահարք եղեն խրոխտալով և մեծաբանելով. և ի տրամաբանութիւնս ձեռնարկելով և հակաճառելով՝ զորս ոչ ուսեալ էին, և ոչ լուեալ. ուր թողից զկրթութիւնն և զներհուն գոլն: Իսկ նա զայսոսիկ տեսանելով թէպէտ կարի քաջ գիտէր զըմբոստութիւն և զբրտութիւն Յայոց. սակայն անձամբ զփորձ առնլով իմանայր յաւետ զնախնեաց բողոքեալսն, որք բազմազանաւ եղանակաւ բողոքեն ի մէջ զրոց. յաւետ ևս թարգմանիչքն վեհք, որպէս Մօսէս յողբսն: Իսկ սա ի մէջ ամենից չարակրօթեանցս և յորդակուտակաց հեղեղաց փորձանաց՝ յոչ ումեքէ և յոչ ուստեքէ տեսանելոյ մխիթարութեանց՝ այլ յաւետ վշտաց և պէսպէս քամահանաց և արհամարհանաց, սկսաւ թարգմանել զուսեալսն իւր քերականութիւն ՚ի Դաղմատացւոցն ի Յայս¹. զկնի սորին զբանս աղօթից. և զլիտանիայս². նաև զէլէմենթում լօջիկայի³: Իսկ յետ ժամանակաց երկարածգեցելոց՝ մեռաւ Կաթուղիկոսն Փիլիպպոս, նստաւ յաջորդ նմին տէր Յակօբ Ջուղայեցի. սա ևս սկսաւ խոտել առ ժամանակ ինչ: Իսկ նա տւէր ամենայնի վասն Քրիստոսի ասելով զբանս Երեմիայի՝ Ակն կալայց նմա և համբերեցից: Բայց յետ ժամանակաց պատահեցաւ. զի եղբայր Ոսկան վարդապետիս Աւետիս անուամբ այր բարեպաշտօն և երկիւղած պատահեալ յերկրին Յօլանտրու Մատթէոսի գրագրի. որ ձեռն արկեալ էր տպագրութեան. արարեալ զմի ձեռք գիր. որ երեք ազգ լինի. այսինքն, միջագիր՝ զլիսագիր՝ և ծաղկագիր: սկսեալ զՅիսուս որդի մի. Բայց ոչ էր ժամանեալ յաւարտն. այլ մինչև ՚ի խոստովանիմն հասուցեալ. նոյնում վայրում ինքեան ժամանեալ աւարտ և վճար կենաց ի մէջ յուլովից պարտուց. քանզի յորինչ ձեռնարկեալ էր բովանդակն պարտեօք էր եղեալ. որոյ պարտատեարքն ամենեքեան ՚ի ժամու մահուն շուրջ պատեալք զնովաւ զինչս իւրեանց պահանջեալք են. իսկ նորա ոչ ունելով առ ի վճարել՝ զձեռն իւր ձգեալ է առ եղբայր վարդապետիս. որոյ անունն Ավետիս⁴ յորջորջի. նա ևս զգոյս իւր զամենայն տուեալ է ՚ի պարտատեարսն և

գործարանին տիրեալ մինչև ՚ի հատուցանել պարտուցն հանդերձ տոկոսեօքն. և այսմ այսպէս պատահեալ գրեալ էր առ եղբայրն իւր Ոսկան վարդապետն գալ յառաջեցուցանել զգործարանն. իսկ ինքն ձեռն արկեալ էր յօրինել զմիջակ գիրն. որով տպեցաւ ժամագիր՝ Շարակնոց՝ Աստուածաշունչ՝ և այլ գրեանք: սա ևս հրամանաւ տեսռն Յակօբու և գրով նորին յարուցեալ ՚ի սրբոյ Էջմիածնէն բազմաւ վշտիւ եկեալ էհաս ՚ի գործարանն՝ յորում տպիւր շարակնոցն հրամանաւ նորին՝ և ժամանեալ էր մինչև ՚ի համբարձաւն ձեռամբ Կարապետի վարդապետի աշակերտի սորին. իսկ ինքն իբրև էհաս ՚ի գործարանն ձեռնարկեաց զնօտրու գիր շինել ՚ի պէտս խորագրի Աստուածաշնչոյն: իբրև աւարտեցաւ Շարակնոցն՝ ձեռնարկեաց զԱստուածաշունչն. բայց Աստուածաշնչոյն զբազունս շարադրեաց պակասորդս. և կարգաւորեաց ըստ լատինացւոցն. զլխատեաց և տնատեաց՝ որպէս տեսանելի է ներ տպեցելոց Աստուածաշնչոցն. նաև զհամաձայնութիւնս բովանդակից Աստուածաշնչոցն առադրեաց. արտադրեալ ՚ի լատինացւոցն առ մերս որպէս մեզ գոյ միայն Աւետարանացն: Նաև վերստին թարգմանեաց լիակատար զբանս Յետուայ որդւոյ Սիրաքայ. քանզի մեզ թէպէտ գոյր՝ այլ ոչ լիակատար՝ այլ ծայրաքաղ և համառօտ. նաև ոչ ներամենից Աստուածաշնչոց գոյր այլ ոմանց ոմանց. այլև թարգմանեաց զչորրորդ գիրս Եզրասայ՝ որև սա յաւետ նուագ երևի ՚ի մէջ մեր. իսկ ՚ի մէջ Աստուածաշնչոց ամենևին ոչ: Նաև զցանգս լատինացւոց Աստուածաշնչոյն թարգմանեաց՝ որով ընթերցօղն դիւրաւ գտանէ ՚ի մէջ գրոց զխնդրելիսն իւր՝ որոյ և կարօտանայ. քանզի ամենայնքն երկեակօք համարօք են շարալծեալք. այսինքն համարով զլխոյ՝ և համարով ստիքաց: Որպէսզի թէ ոք զխնդիր ինչ ունիցի ՚ի մէջ գրոց ընթացեալ ՚ի ցանգն գրով այնմ բառի. քանզի ՚ի վերայ այբ ու բենի է կարգեցեալ ցանգն՝ ըստ տառին գտանէ զբառն և ընդ բառին գտանէ կարգեալ թէ ներ որոց գրոց կայ բանն կամ բառն այն անուամբ գրոյն. զկնի անուան գրոյն գտանէ զթիւ զլխոցն. թէ ներ քանորդում զլխոջ է և ապա զթիւ ստիքացն. և նոքօք գտանէ զխնդրելին իւր առաջի եղեալ թարց երկբայութեան: Յետ այնորիկ՝ և թէ ներ նոյնում մատենում նոյն բանն մի միայն համարն կայ՝ միանգամ է եղեալ. թէ երկու՝ երկիցս. նոյնպէս և զայլս թիւսն իմա: նաև զայլս մատեանս աստուծայինս՝ որք կան շարահաւաքեալք ներ նոյնում տփոջ: Նաև ձեռնարկեալ է ՚ի թարգմանութիւն բառգրոց՝ զոր ինքեանք կալէպինում վերաձայնեն. զոր մինչև ՚ի դէ տառն թարգմանեալ է: Եթէ տէր տացէ յաւարտ հասուցանել՝ է զանձարան և շտեմարան ամենայնի իմաստութեան. և ճանապարհ և վերածօղ առ ճշմարիտ հանձարն և գիտութիւն: քանզի դուռն և բանալի է ամենեցուն գրոցն. թէ նրբից՝ և թէ արտաքնոց. զի զբառս սահմանաւ բացատրէ⁵: Նաև զՏօնացոյց⁶ գրոցն ընթերցուածոց՝ զոր ՚ի ժամ ճաշուն ընթեռնուն կայր կարգեալ ՚ի մէջ ոմանց Աստուածաշնչոց՝ զոր սա օրինակեալ էր՝ թուով և զլխով մերոց նախնեացն կարգեցեալք՝ որ դժուարաւ լինիւր գտանել. քանզի ուրուրեք զհամար գրոցն էր սխալեալ. և ուրուրեք ՚ի մէջ տօնացուցին գրչաց էր սխալեալ՝ նաև միով թուով էր կարգեալ. որով գտանելն դժուարին լինէր. կամ ամենևին ոչ լինիւր: Իսկ սորայս արարեալն երկոքումբք թուովք է շարակարգեալ՝ զոր առժամայն գտանէ խուզօղն: Եւ մանաւանդ ներ նախկնումն զանուանակոչութիւնս գրոցն ևս էր այլայլած. իսկ զթիւսն ՚ի յոլով տեղիս. զոր յոլովիւք տաժամամբք գտեալ ՚ի տեղւոջ և

թուռչ իւրուն կարգեաց. առ ի դիւրահաս լինիլ և դիւրագտանելի խուզողաց և հետևողաց: Նաև տպեաց զգիրս յուլովս զայբուբենից տրական. ընդ քրիստոնէականի վարդապետութեանն⁷. տպեաց և զԱղոթս ազնիւս⁸. զորս ինքն էր արտադրեալ ՚ի դաղմատացւոցն, նաև զԱղօթամատոյցս⁹ և Պարգատօմարս հանդերձ տոմարիւ¹⁰. և զԱշխարհացոյցս զարարեալն ի մեծէն Մօսիսէ Խորենացւոյ. ընդ որոյ և զԱղուեսգիրքն շահաւէտ¹¹: Նաև զպատմագիրս նոր՝ զարարեալն յԱռաքեալոյ վարդապետէ¹². զորս ո՛չ միայն տպագրեաց. այլև սրբագրեալ ուղղեաց ըստ քերականութեան արիեստի. զաղաւաղեալն ՚ի գրչաց անհմտաց. և անոպայից արանց և բանաստեղծից¹³. ՚ի փառս սրբոյ երրորդութեանն: բայց զնեղութիւնս կրեաց և կրէ՝ ՚ի սուտակասպասից՝ և ի բարձրայօճից իմաստակաց. յեկեղեցականաց և յաշխարհականաց. մերձակայից, և հեռաւորաց. իսկ նա զչարչարանսն յանձին տարեալ ասէր. եթէ տակաւին մարդկան հաճոյ լինիմ. ապա Քրիստոսի ծառայ ոչ եմ:

Ծանոթագրութիւններ

1 Տե՛ս «Քերականութեանց գիրք առաջին: Արարեալ մեծի հռետորին Թումայի իտալացւոյ արտադրեալ ՚ի հայս Ոսկանի Երևանցւոյ», Մեսրոպ Մաշտոցի անվ. Մատենադարան, ձեռ. թիվ 3391, էջ 3բ-156բ: Ասենք, որ սա ոչ թե սովորական թարգմանություն է, այլ փոխադրություն, քանզի Ոսկանը ջանացել է առաջադրվող կանոնները, որքան հնարավոր է, բացատրել հայոց լեզվի հիման վրա: Օրինակ, «Յաղագս թուոյ գրոց» վերնագրի տակ կարդում ենք. «Գիրք են ԼԸ առ հայս», իսկ այնուհետև թվարկելով հայոց այբուբենի տառերը՝ հավելում է. «Բայց **հ** և **ը** ոչ տեսանին գոլ գիրք, այլ հազագայց մշանակ. զի ոչ տարբերէ ասել Աբրահամ կամ Աբրահամ, առածեալ է այլ իմն ի վերայ ձայնավորացս» (էջ 7ա): Ի դեպ՝ հենց այս աշխատության հիման վրա էլ Ոսկանը կազմել է 1666 թ. Ամստերդամում հրատարակած իր «Քերականութիւն» գրքուկը, որի հիշատակարանում ի մասնավորի ասում է, որ «աշխատեալ թարգմանեցի ի բարբառոյ դաղմատացւոցն ի հայս. և անտի ևս ծաղկաբաղ արարեալ կարճառօտիւք. ի զբօսանս ուսումնասիրաց. զյաւէտ պիտանացուսն. և զկարևորսն հաւաքեցի» (էջ 112): Այս ձեռագիր քերականության և Ոսկանի տպագիր աշխատության մանրամասն համեմատությունը տե՛ս հանդեսի սույն համարում՝ **Նորայր Պողոսյանի** «Ոսկան Երևանցու քերականական ժառանգությունը» հոդվածում:

2 Հետագայում զբաղվելով տպագրական գործունեությամբ՝ Ոսկանը այս երկուսը միասին հրատարակել է «Գիրք աղօթից» (Ամստերդամ, 1667) վերնագրով, որի հիշատակարանում մշում է , որ «ողորմութեամբ ամենասրբոյ երրորդութեան. եւ բարեխօսութեամբ սրբուհւոյ ամենօրինելոյ Աստուածածնին զաղօթամատոյցս զայս որ եւ չարչարանաց Տեառն Յիսուսի մտածութիւնք արտադրեալ թարգմանեցի ի լեզուէ դաղմատացւոց ի հայս բարբառ: զոր եւ շարադրեցի սրբագրութեամբ. եւ ետու տպել ի տպարանի սրբոյ Էջմիածնի. եւ սրբոյն սարգսի զօրավարին», (այս և հնատիպ այլ գրքերի հիշատակարաններից կատարվող մեջբերումները հիմնականում վերցրել ենք հետևյալ գրքից՝ **Նինել Ոսկանյան, Քնարիկ Կորկոտյան, Անթառամ Սավալյան**, Հայ գիրքը 1512-1800 թվականներին, Եր., 1988):

3 Մեր պրպտումներն այս ուղղությամբ առայժմ ոչ մի արդյունք չեն տվել:

4 Ի դեպ, Ավետիսից բացի Ոսկանն ունեցել է նաև Հովհաննես և Միրզախան անունով եղբայրներ և Հռիփսիմե անունով քույր: Նրանցից Հովհաննեսը նույնպես

մեծապես սատարել է Ոսկանի տպագրական գործունեությանը, մինչդեռ Միրզախանի անունը Ոսկանն անձամբ ոչ մի անգամ չի հիշատակում: Օրինակ, 1672 թ. Մարսելում իր տպագրած «Սաղմոսարանի» հիշատակարանում խնդրում է հիշել Ավետիսին, «որ է պատճառ և աշխատաւոր տպարանիս. նա և զեղբայրն իմ զհանգուցեալն ի Քրիստոս զՅովանէս. զի ես նորայ ընչիւքն մտի այս գործարանս, ահա այս տասն ամ է՝ զի դեռ նորայ դրամն ներ գործարանունս է»: Բայց ընդամենը երկու տարի հետո Ոսկանի Յոսիսինն քրոջ որդի Սողոմոն Լևոնյանը, 1673-1674 թթ. Մարսելում տպագրված «Սաղմոսարանի» «Ծանուցումն առ ընթերցողս» ուղերձում ստուգապես նշելով Ոսկանի մահվան օրը՝ «հազար հարիւր քսան և երեք թուին յամսեանն փետրվարի դ» (այսինքն՝ 1674 թ. փետրվարի 4), միաժամանակ խնդրում է հիշել նաև «ի Քրիստոս հանգուցեալ զեղբարսս սորին, զյովանէսն: և զմիրզախանն: և զքոյր սոցին մայրն իմ զհռիփսիմէն: և կենդանի զեղբայր սոցին զբարեպաշտ և զքրիստոսատէր պարոն աւետիսն պատճառն հաստատութեան գործարանիս»: Ավետիսը ողջ է եղել նաև 1676 թ. դեկտեմբերին: Այդ է վկայում 1676 թ. Մարսելում Սողոմոն Լևոնյանի հրատարակած «Մաշտոցի» հիշատակարանի հետևյալ հատվածը. «Յիշեսցիք զհոգևոր հայրն և զբազմաշխատ մշակն զոսկան արհի եպիսկոպոսն հանգուցեալ ի քրիստոս: և զկենդանի եղբայրն նորին զաւետիսն և զքեռ որդի սոցին զսողոմոնն»: Մինչդեռ եղիազար Այնթափցու կաթողիկոսության ժամանակ (1682-1691 թթ.) Պետրոս Ջուղայեցու կողմից ավարտի հասցված ոսկանյան «Շարակնոցի» հիշատակարանում Ավետիսն արդեն համարվում է մահացած: Վերը ասվածից հետևում է, որ ճիշտ չէ գրականության մեջ տեղ գտած այն կարծիքը, համաձայն որի՝ «Ոսկան ունեցել է երկու երեք եղբայրներ՝ Յովհաննես և Աւետիս» (**Ներսես Ծ. վրդ. Պողապալեան**, Ոսկան վարդապետ Երևանցի (կենսագրական ակնարկ), «Էջմիածին», 1966, թիւ ԺԱ-ԺԲ, էջ 20): Նախ, ինչպես տեսանք, Ոսկանն ունեցել է նաև Միրզախան անունով եղբայր, և երկրորդ, դժվար է իմանալ, թե եղբայրներից ո՞վ էր երեք, կամ ո՞վ կրտսեր, որովհետև աղբյուրներից այդ կարգի տեղեկություն հայտնի չէ:

5 Ցավոք, ոչինչ ասել չենք կարող այս թարգմանության ճակատագրի մասին:

6 Հավանաբար նկատի ունի 1669 թ. Ամստերդամում իր հրատարակած «Տօնացոյցը», որը նույն թվականին վերատպագրվել է:

7 Տե՛ս «Այբբենարան եւ քրիստոնէական», Ամստերդամ, 1668:

8 Տե՛ս ծան. 2:

9 Ըստ երևույթին նկատի ունի 1667 թ. Ամստերդամում հրատարակած «ժամագիրքը», որի Ա տիտղոսաթերթի վրա նշված է «Աղօթամատոյց եւ ժամագիրք», իսկ Բ տիտղոսաթերթի վրա՝ «Կարգաւորութիւն հասարակաց աղօթից եկեղեցեաց Հայաստանեայց»:

10 Ենթադրում ենք, որ այս դեպքում Ոսկանը նկատի ունի 1668 թ. Ամստերդամում երկու անգամ տպագրված «Տօնարաց գիրքը», որի տիտղոսաթերթի վրա գրված է. «Տօնարաց գիրք: / Հայոց Հռօմայեցոց /և/ Պարգատօմար / ընդ որոց և / Տաղ Յովասափո: Մարմնախա/ղաց. և Երազահան» (**Նինել Ոսկանյան, Քնարիկ Կորկոտյան, Անթառամ Սավալյան**, նշվ. աշխ., էջ 54):

11 Տե՛ս **Սովսէս Խորենացի**, Աշխարհացոյց: Աղուեսագիրք, Յամսթէլօտամում, 1668: Ի դեպ՝ 15 տարի հետո (1683 թ.), Ոսկանի քեռորդի Սողոմոն Լևոնյանն այն վերահրատարակել է գրեթե նույնությամբ:

12 Տե՛ս «Գիրք պատմութեանց շարադրեալ վարդապետին Առաքելոյ Դարէ-ժացոյ», Յամսթէլօդամում, 1669:

13 Ոսկանի կատարած այս միջամտությունների մասին տե՛ս **Հ. Միրզոյան**, Առաքել Դավրիժեցու պատմության առաջին հրատարակության մասին: Ավետիս

եղբոր մասին Ոսկանը երախտագիտությամբ է խոսում ոչ միայն իր ինքնակենսագրության մեջ, այլև Դավրիժեցու գրքի հիշատակարանում՝ խնդրելով հիշել «նա և զեղբայրն իմ զավետիսն, որ պատճառէ եղել այսորիկ գործարանի էջմիածնի լինելոյն. մանաւանդ՝ **զի զայս գիրս ինքն ընչիւք իւրովք է արարեալ՝** որոյ ներումն յանցանաց մաղթել և վարձս բարեաց ի Քրիստոսէ, ինքեան և ծնողաց իւրոց հօրն Թորոսին. և մօրն Գոհարազգին. և այլոց արեանառուաց մերձաւորաց» (ընդգծ. իմն է – Յ. Մ.): Պարզվում է, որ շատ այլ հասկացությունների նման «եղբայր»-ը նույնպես միանշանակ չէ...

Բանալի բառեր – *ինքնակենսագրություն, տպագրիչ, քերական, փիլիսոփա, մշակույթ, լուսավորություն, ինքնագիտակցություն, ինքնաճանաչողություն, աղբյուրագիտական, դժվարություն, ծայրահեղություն:*

ГРАЧИК МИРЗОЯН – *Автобиография Воскана Ереванци.* – К 400-летию крупного армянского печатника, грамматиста, философа, переводчика и общественного деятеля Воскана Ереванци подготовлена к изданию его автобиография. В статье она расценивается как блестящий публицистический памфлет, направленный против современных Воскану и будущих врагов науки и просвещения, охранителей тьмы и невежества. В своей автобиографии Воскан поставил вопросы, имеющие не только историко-познавательную ценность, но и актуальное звучание и значение.

Ключевые слова – *автобиография, печатник, грамматик, философ, культура, просвещение, самосознание, самопознание, источниковедческий, трудность, крайность.*

HRACHIK MIRZOYAN – *The Autobiography of Voskan Yerevantsi.* – On the 400th anniversary of the prominent Armenian printer, grammarian, philosopher, translator, public figure, the autobiography of Voskan Yerevantsi has been prepared for publication. In the article it is regarded as a brilliant polemical pamphlet which is directed against the contemporaries of Voskan and future enemies of science and education, advocates of darkness and ignorance. In his autobiography Voskan raised questions that had not only historical-cognitive value, but also actual sounding and meaning.

Key words – *autobiography, printer, grammarian, philosopher, culture, enlightenment, self-consciousness, self-knowledge, relating to source study, difficulty, extreme*